

„Sieć” przyczyn współczesnego terroryzmu – analiza czynników, mechanizmów i modeli

1. Wprowadzenie

Problem terroryzmu jest przedmiotem licznych studiów i analiz. Na ogół, są one jednak poświęcone jego poszczególnym przejawom, formom czy mechanizmom. Relatywnie rzadko dotyczą przyczyn występowania i eskalacji tego zagrożenia. Co więcej, często koncentrują się tylko na wskazaniu głównych przesłanek wywołujących rozpatrywane zjawisko, a brakuje w nich pogłębionej analizy czy próby systematyzacji źródeł terroryzmu. Innym, mankamentem jest emocjonalne, a nawet ideologiczne podejście do przedstawionych rozważań, co w sposób oczywisty ogranicza ich wartość naukową.

Stan ten wynika zarówno ze złożoności i dynamiki zagadnienia, konieczności rozpatrzenia szeregu wpływających nań determinantów, ale także z dość częstego traktowania problemu przyczyn terroryzmu w sposób drugorzędny. Świadczy o tym m.in. relatywnie niewielka liczba publikacji na ten właśnie temat czy opinie niektórych specjalistów – choćby z RAND Corporation, gdzie podkreślono, iż terroryzm określany jest przez naturę aktu, a nie tożsamość sprawców czy charakter przyczyn zjawiska¹. Innym z przykładów jest pogląd głoszący, że odwoływanie się do motywów działania terrorystów, nie jest konieczne do zrozumienia terroryzmu². Jeżeli przez motyw rozumieć będziemy tylko sam „impuls” skłaniający sprawcę do podjęcia działania, to być może teza ta ma swoje częściowe uzasadnienie. Jeśli jednak motywacja obejmuje szersze spektrum czynników, wywołujących u określonej grupy ludzi skłonność do podejmowania działań radykalnych, a będących zagrożeniem dla bezpieczeństwa innych, to zjawiska tego nie można ani pomijać, ani lekceważyć. Problem ten porusza np. B. Bolechów, pisząc z jednej strony o błędnym przekonaniu, że ukazanie i zrozumienie źródeł terroryzmu stanowić może skuteczne panaceum dotyczące wyeliminowania tego zagrożenia. Z drugiej zaś strony, wskazuje, iż *problematyka przyczyn terroryzmu była do niedawna jednym z najbardziej zaniedbanych obszarów badawczych w szerszym kontekście studiów nad terroryzmem*³. Wątpliwości budzi fraza „była”, albowiem choć zaobserwować można wzrost liczby opracowań dotyczących przyczyn terroryzmu, to nadal ich merytoryczny i statystyczny udział, na tle ogółu publikacji poświęconych tej kwestii jest niski, co szczególnie dobitnie odzwierciedla zestawienie prac np. polskich autorów.

Rozpatrując kwestię przyczyny terroryzmu należy postawić kilka kluczowych pytań. Jakie są główne czynniki generujące zjawisko terroryzmu? Czy wśród źródeł terroryzmu,

¹ RAND Corporation, <http://www.rand.org> (6.01.2011).

² Zob. np. L. Green, *Double Standards in the United Nations. The Legalization of Terrorism*, „Archiv des Völkerrechts” 1979–1980, vol. 18, s. 129–130.

³ B. Bolechów, *Terroryzm – źródła i korzenie*, w: *Ewolucja terroryzmu na przełomie XX i XXI wieku*, red. M. Malinowski, R. Ożarowski, W. Grabowski, Gdańsk 2009, s. 15.

możliwe jest wskazanie jednego – kilku dominujących determinantów? W jaki sposób można je uszeregować? Czy funkcjonujące typologie przyczyn terroryzmu uwzględniają pełen zakres i specyfikę zjawiska?

Podstawowym celem opracowania, obok odpowiedzi na powyższe pytania, jest wskazanie głównych przyczyn terroryzmu połączone z autorską próbą ich usystematyzowania. Uwzględnia on nie tylko źródła terroryzmu, ale także ich wzajemne powiązania, czynniki nań wpływające oraz zmiany zachodzące w obrębie tychże zjawisk. Nie oznacza to jednak, że praca predysponuje do miana kompleksowej analizy przyczyn terroryzmu, stanowi raczej kolejny głos w dyskusji dotyczącej rozpatrywanych zagadnień.

2. Przyczyny terroryzmu i sposoby ich klasyfikacji

Terroryzm uznać można za tzw. „systemem naczyń połączonych”, który obejmuje nie tylko liczne i różne elementy składowe czy zachodzące pomiędzy nimi powiązania, ale cechuje go także zróżnicowanie przyczyn oraz motywów działania sprawców (model sieci). Są one w sposób różnorodny prezentowane i klasyfikowane.

Na przykład według P. Wilkinsona⁴ czynnikami generującymi terroryzm są: konflikty etniczne, religijne czy ideologiczne, ubóstwo, negatywne następstwa towarzyszące modernizacji, niesprawiedliwość, nastroje rewolucyjne w społeczeństwie, słabość rządu lub wewnętrzna rywalizacja o władzę. Autor ten wymienia zatem szerokie spektrum determinantów reprezentujących rozliczne kategorie, zarówno o charakterze: politycznym, społecznym, ekonomicznym, kulturowym czy psychologicznym. Na podobne przesłanki zwraca uwagę H. Hall, według którego główne aspekty prowadzące do wystąpienia terroryzmu dotyczą sfery: politycznej, religijnej, ideologicznej lub też są reakcją na stosowanie przemocy⁵. Odwołując się natomiast do pracy A. Bernarda *Strategia terroryzmu*⁶ wyróżnić można następujące główne przyczyny zjawiska:

- psychiczne źródła terroryzmu;
- terroryzm będący odpowiedzią na działania drugiej strony (np. terroryzm mniejszości, jako odpowiedź na terror grupy rządzącej);
- terroryzm wynikający z uwarunkowań separatystyczno-narodowościowych;
- terroryzm uwarunkowany aspektami anarchistyczno-lewackimi;
- terroryzm o charakterze neofaszystowskim;
- terroryzm odwołujący się do walki narodowowyzwoleńczej.

Powyższe zestawienie nie uwzględnia jednak wszystkich możliwych czynników, pomija np. źródła ekonomiczne. Oprócz tego, w przypadku uwarunkowań separatystyczno-narodowościowych i tych związanych z walką narodowowyzwoleńczą istnieje ryzyko dublowania się obu kategorii.

Inny sposób klasyfikacji zaprezentował C. Sterling, który skoncentrował się na następujących motywach działania terrorystów⁷:

- inicjatywy podjęte w imieniu własnym lub określonej grupy;

⁴ P. Wilkinson, *Political Terrorism*, London 1974.

⁵ H. Hall, *Introduction: Psychological Study of Terrorism*, w: *Terrorism: Strategies for Intervention*, red. H. Hall, Binghamton 2002, s. 2.

⁶ A. Bernard, *Strategia terroryzmu*, Warszawa 1978, s. 38 i n.

⁷ C. Sterling, *Sieć terroru*, Warszawa 1990, s. 25–35.

- chęć zaprezentowania własnej osoby lub zwrócenie uwagi opinii publicznej na określone kwestie;
- ukazanie niechęci i lekceważenia wobec występującego porządku prawnego, zasad współżycia społecznego lub zasad określonej grupy politycznej czy religijnej;
- dążenie do osłabienia autorytetu władzy oraz jej znaczenia politycznego;
- chęć wymuszenia na rządzie określonych zachowań;
- zemsta za określone działania rządu lub jego przedstawicieli;
- uzasadnienie zamachu określoną ideologią.

Zdaniem natomiast L. Szmidta przyczyny terroryzmu obejmują dwie główne grupy czynników. Pierwszą są źródła ekonomiczne. Druga dotyczy zaś uwarunkowań polityczno-kulturowych, ideologiczno-motywacyjnych oraz psychologiczno-społecznych⁸. Takie, rozróżnienie w sposób znaczący, odbiega od innych funkcjonujących w literaturze przedmiotu. Zaskakujące może być zestawienie poszczególnych determinantów np. łącznie czynników politycznych i kulturowych czy psychologicznych oraz społecznych. Wśród źródeł ekonomicznych L. Szmidt wyróżnia trzy główne elementy. Pierwszy, to rozpad klas społecznych i tworzenie się specyficznych grup charakterystycznych dla danej formacji społeczno-ekonomicznej. Przywoływany autor nazywa to „bazą terroryzmu”. Cechuje ją skłonność do stosowania metod terrorystycznych wymierzonych w przeciwników politycznych. Zachodzi tutaj zatem mechanizm polegający na tym, że grupa, która utraciła pozycję klasy uprzywilejowanej broni się przed degradacją społeczną przy pomocy terroryzmu. Czynnikiem drugim, jest nierównomierny rozwój sił wytwórczych wpływający na tempo rozpadu dawnych klas społecznych, a co za tym idzie zmniejszenie lub zwiększenie wspomnianej już społecznej bazy terroryzmu. Ostatni aspekt, to natomiast wyzysk ekonomiczny danej grupy przez warstwy lub klasy dominujące. W ocenie L. Szmidta zaprezentowane czynniki występują równolegle, wpływając na eskalację terroryzmu. Wpływ ten jest oczywiście różny w poszczególnych okresach historycznych (np. w ustroju feudalnym czy po II wojnie światowej) inaczej też przebiega w państwach rozwiniętych oraz rozwijających się. W tym drugim przypadku, w sposób najbardziej znaczący, oddziałuje on na kształt wydarzeń politycznych, prowadząc do zamachu stanu czy walk partyzanckich np. o charakterze narodowowyzwoleńcym⁹.

Do drugiej grupy źródeł, wspomniany autor, zaliczył uwarunkowania polityczno-kulturowe. Według niego jest to zespół determinantów społecznych, które decydują o metodzie prowadzenia walki politycznej. W znacznym stopniu zależą one również od formy i ustroju państwa¹⁰. Wśród kluczowych zmiennych wpływających na zjawisko terroryzmu L. Szmidt wymienia: „reakcyjne” formy ustrojowe, autokratyczny system władzy, niemożność prowadzenia legalnej walki politycznej itp. Na drugim miejscu wyróżnia czynniki ideologiczno-motywacyjne, podkreślając, iż idea terroryzmu przede wszystkim zyskuje na popularności w sytuacjach konfliktu społecznego lub politycznego, kiedy aktywność społeczeństwa i poczucie własnych możliwości jest niewielkie. W przypadku zmiany tychże uwarunkowań, terroryzm często zaczyna tracić na znaczeniu. Świadczy o tym działalność Frakcji Armii Czerwonej w RFN¹¹.

⁸ L. Szmidt, *Terroryzm a państwo*, Lublin 1979, s. 46 i n.

⁹ Na temat oddziaływania powyższych czynników w poszczególnych okresach historii zob. *ibidem*, s. 47–51.

¹⁰ Odnośnie zależności między formą ustroju politycznego a terroryzmem, zob. *ibidem*, s. 52–53. Ze zgrupowanych przez L. Szmidta danych wynika, że spośród 306 zamachów na życie przywódców politycznych przeprowadzonych na świecie w latach 1800–1970, tylko 83 miały miejsce w państwach rozwiniętych. Reszta zaś dotyczyła państw rozwijających się.

¹¹ *Ibidem*, s. 57–58.

Z kolei M. Crenshaw wyodrębnił cztery grupy kluczowych motywów, które występują wśród terrorystów¹²:

- nadzieja na zmianę istniejącej sytuacji;
- potrzeba przynależności do grup¹³;
- chęć poprawy własnego statusu społecznego;
- pragnienie uzyskania nagród materialnych.

Inne zestawienie motywów działalności terrorystycznej zaprezentował J. Horgan, który zwrócił uwagę na trzy grupy czynników¹⁴:

- A) Niesprawiedliwość. Poczucie krzywdy, niesprawiedliwości jest jednym z najsilniejszych stanów psychicznych. Może być ono skierowane względem osoby, grupy, danej sytuacji, idei, państwa itp. prowadząc do różnego rodzaju reakcji, w tym użycia przemocy (np. działań terrorystycznych). Na znaczenie „poczucia krzywdy”, jako istotnej – a niekiedy głównej przyczyny terroryzmu, zwraca także uwagę J. Rossa, wyodrębniając krzywdy o charakterze: ekonomicznym, etnicznym, rasowym, prawnym, politycznym, religijnym czy społecznym¹⁵.
- B) Tożsamość. Poczucie tożsamości uznać należy za ważny element egzystencji człowieka. Niektóre osoby w poszukiwaniu własnej tożsamości lub też na skutek jej zaniżonego poziomu zaczynają się utożsamiać z grupami radykalnymi, w tym także i terrorystycznymi, co pokazują liczne przykłady członków Al-Kaidy, IRA, Hamasu i wielu innych podobnych organizacji.
- C) Przynależność. Poczucie przynależności jest również istotnym elementem ludzkiej osobowości. Uwypukła to np. R. Luckabaugh stwierdzając, że *prawdziwym powodem stawania się terrorystami jest potrzeba przynależenia do jakiejś grupy osób*¹⁶. Organizacja terrorystyczna może stać się dla nich główną, a czasami jedyną grupą/wspólnotą, z którą będą się identyfikować.

B. Hołyst analizując główne źródła motywacji terrorystów uwzględnił następujące rodzaje:

- zaistnienie w świadomości społecznej (chęć dowartościowania siebie);
- potrzebę nękania (mobbingu);
- podejmowanie działań o charakterze odwetowym;
- wymuszenie;
- chęć pokonania wroga;
- dążenie do unicestwienia jakiejś zbiorowości¹⁷.

Powyższe zestawienie ma ciekawy charakter, obejmuje bowiem elementy motywacyjne zarówno o podłożu: politycznym, ideologicznym, psychologicznym czy społecznym. Nie

¹² M. Crenshaw, *An Organizational Approach to the Analysis of Political Terrorism*, „Orbis” 1985, nr 29, s. 465–488.

¹³ Na aspekty te, postrzegane jako motyw terroryzmu, zwraca m.in. uwagę J. Post – zob. J. Post, *Terrorist Psychology: Terrorist Behavior as a Product of Psychological Forces*, w: *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*, red. W. Reich, New York–Cambridge 1990, s. 35.

¹⁴ J. Horgan, *The Search for the Terrorist Personality*, w: *Terrorist, Victims and Society. Psychological Perspectives on Terrorism and its Consequence*, red. A. Silke, London 2003, s. 3–26.

¹⁵ J. Rossa, *Structural Causes of Oppositional Political Terrorism*, „Journal of Peace Research” 1993, nr 30, s. 326. Na ten temat zob. także M. Crenshaw, *How Terrorist Think. Psychological Contributions to Understanding Terrorism*, w: *Terrorism: Roots, Impact, Responses*, red. L. Howard, London 1992, s. 71–80.

¹⁶ R. Luckabaugh, J. Cangemi, C. Kowalski, *Terrorist Behavior and US Foreign Policy. Who is the Enemy? Some Psychological and Political Perspectives*, „Psychology” 1997, nr 34, s. 1–15.

¹⁷ B. Hołyst, *Terroryzm*, t. 1, Warszawa 2009, s. 135 i n.

uwzględnia jednak determinantów o podłożu religijnym czy etnicznym. Co więcej, część wskazanych czynników jest charakterystyczna dla bardzo szerokiej grupy zjawisk czy procesów, począwszy od działalności kryminalnej, przez różnorodne ruchy polityczne, a kończąc na poszczególnych formach radykalizmu. Niekoniecznie też wymienione motywy muszą prowadzić zawsze do wystąpienia zjawisk negatywnych. Niektóre z nich mogą być podstawą działań obronnych lub pełnić funkcje integracyjne w obrębie danej społeczności.

Szeroki katalog różnorodnych elementów wpływających na występowanie terroryzmu zaprezentował również B. Bolechów¹⁸. Obejmuje on:

- oddziaływanie recesji gospodarczej na konflikty społeczne;
- rozbudzanie świadomości politycznej (głównie w państwach rozwijających się);
- następstwa globalizacji (np. masowe zjawiska migracyjne, problemy surowcowe czy konflikty międzycywilizacyjne);
- procesy pokojowe wywołujące niezadowolenie, którejś ze stron;
- efekt naśladowczy dotyczący propagowania określonych postaw czy ideologii;
- ewolucję działalności mass mediów i ich wpływ na percepcję rzeczywistości przez audytorium;
- umasowienie szkolnictwa wyższego połączone z zjawiskiem „youth bulge” (dominacji – przewagi młodzieży). Powoduje ono, że gwałtownie wzrasta populacja studentów i absolwentów szkół wyższych mieszkających na ogół w państwach trzeciego świata, a mających nastawienie antyimperialistyczne czy antyzachodnie.

Z kolei M. Madej do głównych przyczyn terroryzmu islamskiego (spostreżenia te mają jednak charakter uniwersalny i dotyczyć mogą także innych jego form) zalicza¹⁹:

- Przemiany i zjawiska społeczno-ekonomiczne występujące szczególnie intensywnie w państwach muzułmańskich, które przyczyniły się do odrodzenia tendencji fundamentalistycznych. W znacznym stopniu wynikało to z tzw. „presji” modernizacji oraz fiaska reform społecznych podjętych przez rządy muzułmańskie, a realizowanych z naruszeniem charakterystycznych dla społeczności islamskiej zasad sprawowania władzy. Ostatecznie pogłębiło to kryzys tożsamości oraz zwiększyło popularność radykalnych ugrupowań religijnych²⁰. Nałożyło się na to także zjawisko ubóstwa oraz występujące dysproporcje ekonomiczno-społeczne.
- Druga grupa czynników, to szereg wydarzeń politycznych, które miały lub mają miejsce na Bliskim Wschodzie, a zostały zapoczątkowane przez rewolucję islamską w Iranie w 1979 r. W okresie późniejszym zostały one pogłębione przez konflikty arabsko-izraelskie, wojny w Afganistanie czy Zatoce Perskiej. Wszystkie te zjawiska spotęgowały eskalację radykalnych nastrojów wśród części społeczności muzułmańskiej oraz zwiększyły popularność działań terrorystycznych.

Natomiast do innych motywów, wpływających na różne rodzaje terroryzmu M. Madej zalicza²¹:

- uwarunkowania etnonacjonalistyczne i separatystyczne, związane z dążeniem określonej grupy do politycznego usamodzielnienia się, uzyskania niepodległości lub zwiększenia autonomii;

¹⁸ B. Bolechów, *Terroryzm, aktorzy, statystyki, widownie*, Warszawa 2010, s. 105.

¹⁹ M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego*, Warszawa 2007, s. 143 i n.

²⁰ Szerzej zob. np.: J. Esposito, *Unholy War. Terror in the Name of Islam*, New York 2003 czy B. Tibi, *Fundamentalizm religijny*, Warszawa 1997.

²¹ M. Madej, *Zagrożenia...* op. cit., s. 150 i n.

- przesłanki odwołujące się do ideologii lewicowo-rewolucyjnych. Odgrywały one ważną rolę szczególnie w okresie zimnej wojny. Obecnie występują głównie na obszarze Ameryki Łacińskiej i Dalekiego Wschodu, z podkreśleniem, iż deklarowane w tym przypadku motywy są jedynie „kamouflażem” np. dla prowadzenia różnej działalności przestępczej (choćby produkcji czy handlu narkotykami);
- motywy związane z tzw. single issue, kiedy podstawą jest osiągnięcie sprecyzowanego celu, niekoniecznie politycznego np. zakaz aborcji czy określone działania proekologiczne.

Jeszcze inny pogląd prezentuje F. Gołębski, który wyróżnia trzy grupy czynników wpływających na zjawisko terroryzmu politycznego. Pierwsza z nich, to sfera ideowa mająca swoje podstawy w wielu kierunkach filozoficzno-społecznych, często o głębokich korzeniach historycznych. Sfera druga, strukturalno-społeczna związana jest z występowaniem stanu kryzysowego, głównie w zakresie wartości społeczno-kulturowych. Ostatnia płaszczyzna, to sfera psychospołeczna powiązana z istnieniem odpowiednich przekonań i postaw akceptujących stosowanie terroru lub terroryzmu²².

Zdaniem natomiast A. Wejksznera, przyczyny współczesnego terroryzmu podzielić można na następujące kategorie²³. Pierwsza, to źródła kulturowe. Punktem wyjścia dla szerszej analizy są tutaj liczne koncepcje np.: S. Huntingtona, E. Stauba, F. Moghaddama, O. Roya i wiele innych. W myśl tego podejścia użycie przemocy przez grupy terrorystyczne jest konsekwencją m.in.: izolacji, postępującej delegitymizacji struktur społecznych, uznania przemocy za efektywny środek destabilizacji społecznej, „wojny kultur” czy tzw. „szoku kulturowego”²⁴.

Drugą grupą czynników wskazaną przez A. Wejksznera, to determinanty polityczno-organizacyjne. Z jednej strony, obejmują one kwestię sponsorowania przez państwo działalności terrorystycznej, a z drugiej zaś koncentrują się wokół zagadnień, które pozwalają, na jak najbardziej efektywne i zaplanowane przygotowanie czy przeprowadzenie określonych akcji terrorystycznych. Powyższe działania mogą obejmować bardzo zróżnicowane spektrum środków, w tym o charakterze: militarnym, politycznym, finansowym, organizacyjnym, dyplomatycznym itp.²⁵

Trzecia grupa uwarunkowań wpływająca na proliferację zagrożenia terroryzmem, to czynniki społeczno-ekonomiczne. Wśród rozpatrywanych tutaj elementów, wspomniany autor, wymienia: globalizację, neokolonializm, neoliberalny kapitalizm czy konsumpcjonizm. Procesy te osłabiają heterogeniczność społeczno-kulturową i równocześnie pogłębiają dysproporcje ekonomiczne.

Następna grupa źródeł terroryzmu, obejmuje czynniki techniczno-technologiczne. Postęp technologiczny ma niewątpliwy wpływ na większość zjawisk i procesów społecznych zachodzących we współczesnym świecie. Dotyczy to także i terroryzmu. W tym przypadku chodzi głównie o jego oddziaływanie na strategię i taktykę działania terrorystów oraz walczących z nimi formacji. Czy jednak ogranicza się to tylko do tych aspektów? Czy postęp techniczny może zostać uznany bezpośrednim stymulatorem występowania terroryzmu? Jeśli

²² F. Gołębski, *Przyczyny terroryzmu politycznego*, w: *Terroryzm polityczny*, red. J. Muszyński, Warszawa 1981, s. 72.

²³ A. Wejkszner, *Ewolucja terroryzmu motywowanego ideologią religijną na przykładzie salafickiego ruchu dżihadu*, Poznań 2010, s. 40–46.

²⁴ Szerzej zob. np. O. Roy, *Terrorism and Deculturation*, w: *The Roots of Terrorism*, red. L. Richardson, vol. 1, New York–London 2006; S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu międzynarodowego*, Warszawa 1997.

²⁵ Szerzej zob. np. D. Byman, *Deadly Connections, State that Sponsor Terrorism*, New York 2007, s. 40 i n.

tak, to w jaki sposób? Na przykład J. Adamski korelację tę tłumaczy następująco: postęp *stymuluje rozwój terroryzmu w aspekcie praktycznym*²⁶, co oznacza dostępność do nowoczesnych technik czy zaawansowanego uzbrojenia, a tym samym rzutuje w sposób bezpośredni na efektywność działań terrorystycznych, generuje też nowe rodzaje terroryzmu np. infoterroryzm (cyberterroryzm²⁷) czy megaterroryzm²⁸. Inni autorzy zwracają natomiast uwagę na nierównomierną możliwość korzystania z postępu, a także utrwalenie czy pogłębienie za jego pomocą istniejących podziałów społecznych.

Szeroką klasyfikację źródeł terroryzmu zaproponował R. Kosta, który podzielił je na cztery podstawowe grupy. Są to źródła: społeczno-ekonomiczne, historyczno-polityczne, socjologiczne oraz psychologiczne²⁹. Pierwsza kategoria związana jest m.in. z takimi zjawiskami czy procesami, jak: kryzysy ekonomiczne, napięcia społeczne, przypadki dyskryminacji etnicznej czy społecznej oraz występowanie dysharmonii pomiędzy rzeczywistością a sytuacją prezentowaną przez środki masowego przekazu. Terroryzm może wynikać również z: zacofania gospodarczego, analfabetyzmu, przyrostu demograficznego, dysproporcji społecznych, ekspansywnej polityki prowadzonej przez wielkie koncerny, ale też globalizacji, skrajnej liberalizacji polityki finansowej czy redukcji wydatków na sferę społeczną. Spektrum przedstawionych czynników jest zatem bardzo szerokie i różnorodne³⁰.

Druga grupa źródeł terroryzmu, wskazana przez R. Kostę, to uwarunkowania historyczno-polityczne. Ich genezy należy się doszukiwać w żądaniach społecznych dotyczących choćby poszanowania praw człowieka czy innych zasad praworządności. W ocenie M. Brewera rozpatrywanie historyczno-politycznych źródeł działalności takich organizacji, jak Frakcja Czerwonej Armii czy Tamilskie Tygrysy³¹, powinno obejmować także ich postrzeganie przez przyrządy konfliktów postkolonialnych oraz ich wpływu na kwestię szeroko rozumianej praworządności.

Kolejna kategoria to przyczyny socjologiczne. Zostały one przez R. Kostę zespolone w funkcjonowanie tzw. atmosfery (ducha) przemocy. Jest ona szczególnie wyraźnie odczuwalna w niektórych państwach muzułmańskich (np. Algierii, Afganistanie), ale też i Europie (choćby Irlandia Północna, była Jugosławia) czy Ameryce Południowej (Kolumbia, Meksyk i inne).

Czwarta grupa, obejmuje źródła psychologiczne. W znacznym stopniu wynikają one z głębokiego niezrównoważenia psychicznego sprawców, w tym nadmiernego poczucia swo-

²⁶ J. Adamski, *Nowe technologie w służbie terrorystów*, Warszawa 2007, s. 7.

²⁷ Szerzej na temat infoterroryzmu (cyberterroryzmu) zob. np.: A. Bógdał-Brzezińska, M. Gawrycki, *Cyberterroryzm i problem bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*, Warszawa 2003; D. Verton, *Black Ice. The Invisible Threat of Cyber-Terrorism*, New York 2003; J. Blane, *Cybercrime and Cyberterrorism*, Current Issues, 2003; L. Janczewski, A. Colarik, *Managerial Guide for Handling Cyber-Terrorism and Information Warfare*, Hershey–London–Melbourne–Singapore 2005.

²⁸ Ta forma terroryzmu związana jest z użyciem broni masowego rażenia. Bywa ona także określona mianem „terroryzm masowy”, „superterroryzm” itp. Szerzej zob. np.: Y. Aleksander, M. Hoinig, *Superterroryzm. Biologiczny, chemiczny i nuklearny*, Warszawa 2001; J. Spyer, *The Al-Qa'ida Network and Weapons of Mass Destruction*, „Middle East Review of International Affairs” 2004, vol. 8; A. Arbatow, *Megaterroryzm Implikacje dla nowej wspólnej strategii bezpieczeństwa*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia – koncepcje – instytucje*, red. R. Kuźniar, Z. Lachowski, Warszawa 2003; S. Salama, L. Hansell, *Does Intent Equal Capability? Al-Qaeda and Weapons of Mass Destruction*, „Nonproliferation Review” 2005, vol. 12.

²⁹ R. Kosta, *Terroryzm jako zagrożenie dla bezpieczeństwa cywilizacji zachodniej w XXI wieku*, Toruń 2007, s. 23 i n.

³⁰ Szerzej zob. np. T. Szlendak, *Terroryzm oczyma socjologa*, w: *Terroryzm. Materiały z sesji naukowej*, Toruń 11 kwiecień 2002 roku, red. V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2002, s. 56.

³¹ M. Brewer, *Kryteria typologii terroryzmu*, w: *Encyklopedia terroryzmu*, Warszawa 2004, s. 190–192.

jej wartości. Pogląd taki reprezentują np. R. Robins i J. Post podkreślając, iż charyzmatyczny przywódca o cechach paranoicznych potrafi zachęcić do określonych idei ludzi podobnie myślących. Dotyczy to również w znacznym stopniu tzw. osób „bojących się” świata zewnętrznego, jego dynamiki czy tzw. „odmienności”. Mechanizm ten służy np. wskazaniu celu dla grupy, wzbudzeniu agresji czy „zbudowaniu” własnego autorytetu. Przy jego pomocy, dochodzi także do uzasadnienia działań negatywnych, włącznie z przypadkami morderstwa³².

W ocenie S. Pikulskiego wyróżnić można natomiast następujące czynniki sprzyjające rozwojowi terroryzmu:

- uwarunkowania społeczno-ekonomiczne. W przypadku braku perspektyw lub też na skutek występujących problemów egzystencjalnych nasilają się postawy radykalne oraz wzrasta prawdopodobieństwo stosowania radykalnych środków. Dodatkowym argumentem może być spadek poparcia dla władzy lub danego ustroju, a także działanie propagandy, które jeszcze bardziej potęguje frustrację, radykalizm czy podziały społeczne. Nie bez znaczenia jest też gwałtownie wzrastające bezrobocie, szykanowanie określonej grupy na rynku pracy czy syndrom społecznego wyobcowania;
- czynniki historyczno-polityczne. Wśród rozpatrywanych tutaj uwarunkowań S. Pikulski wymienia m.in. kwestie etniczne, obrazując to choćby przykładem Basków czy Irlandczyków. Jest to spojrzenie dość polemiczne ze względu na szeroką paletę wskazanych elementów i łączenie rozpatrywanie aspektów etnicznych oraz czynników historyczno-politycznych;
- aspekty socjologiczne. Punktem wyjścia jest tutaj zjawisko przemocy. W przypadku wystąpienia przemocy na danym obszarze lub też uznania przemocy za jeden z przejawów życia społecznego, zdaniem S. Pikulskiego, może wzrosnąć ryzyko eskalacji terroryzmu. Może być ono również odpowiedzią na przemoc stosowaną przez aparat państwowy. Świadczy o tym m.in. próba radykalizacji działalności przez ETA w Hiszpanii, która miała miejsce za rządów generała Franco³³;
- ostatni wyznacznik, to uwarunkowania psychologiczne. Do tej grupy czynników przywoływany autor zaliczył niezrównoważenie psychiczne, w postaci choćby depresji, nerwicy, psychozy i innych zaburzeń³⁴.

Zaprezentowane klasyfikacje przyczyn terroryzmu w sposób mniej lub bardziej kompleksowy ukazują różnorodną paletę determinantów prowadzących do wystąpienia albo eskalacji terroryzmu. Na ogół jednak pomijają interakcje zachodzące pomiędzy poszczególnymi czynnikami, a także wpływ innych procesów czy zjawisk na terroryzm. Stąd też potrzeba stworzenia modelu źródeł terroryzmu uwzględniającego powyższe przesłanki.

3. Modele i mechanizmy dotyczące źródeł terroryzmu

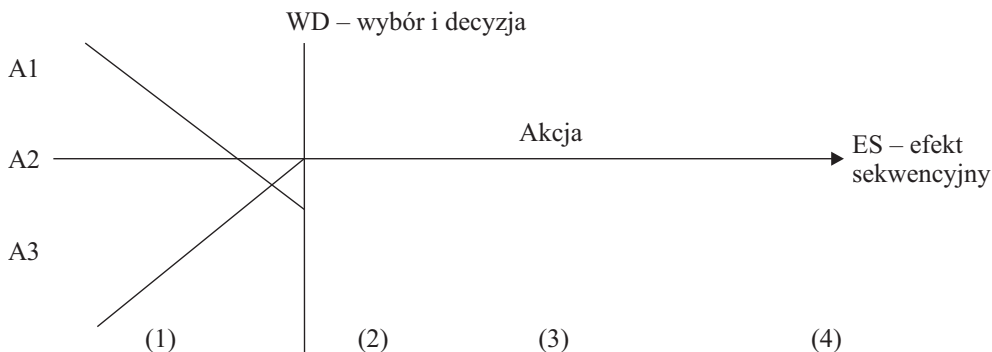
Ważną kwestią jest nie tylko zaprezentowanie przyczyn terroryzmu, ale także ukazanie zachodzących w ich obrębie powiązań czy mechanizmów. Próbę taką podjął m.in. F. Gross, który wyróżnił odrębny scenariusz powstawania terroryzmu w społeczeństwach demokra-

³² R. Robins, J. Post, *Paranoja polityczna. Psychopatologia nienawiści*, Warszawa 1999, s. 185–186.

³³ S. Pikulski, *Prawne środki zwalczania terroryzmu*, Olsztyn 2000, s. 29 i n.

³⁴ Podkreśla to również K. Lorenc zaznaczając, że osoby z problemami psychicznymi dopuszczają się aktów terroru w sytuacji wystąpienia determinantów zewnętrznych lub też na skutek frustracji czy mechanizmów samozachowawczych, K. Lorenc, *Tak zwane zło*, Warszawa 1972.

tycznych i osobny dla państw autokratycznych. Pierwszy, odnosi się np. do Stanów Zjednoczonych i koncentruje na zaprezentowaniu źródeł zewnętrznych terroryzmu generowanych głównie przez ugrupowania islamskie, w tym Al-Kaidę. Wśród rozpatrywanych czynników F. Gross wymienia m.in. presję wynikającą ze światowej dominacji USA, syndrom „świętej wojny” czy zakwestionowanie amerykańskiej supremacji. Szczegółowo model ten przedstawiono w sposób następujący.

Schemat 1. Przyczyny terroryzmu skierowanego przeciwko zagranicznym rządóm

Źródło: F. Gross, *Violence in Politics*, Mouton 1972, podają za: A. Schmid, A. Jongman, *Political Terrorism. A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories and Literature*, Amsterdam–Oxford–New York 1988, s. 124.

Zachodzące po sobie akcje terrorystyczne są efektem następujących procesów:

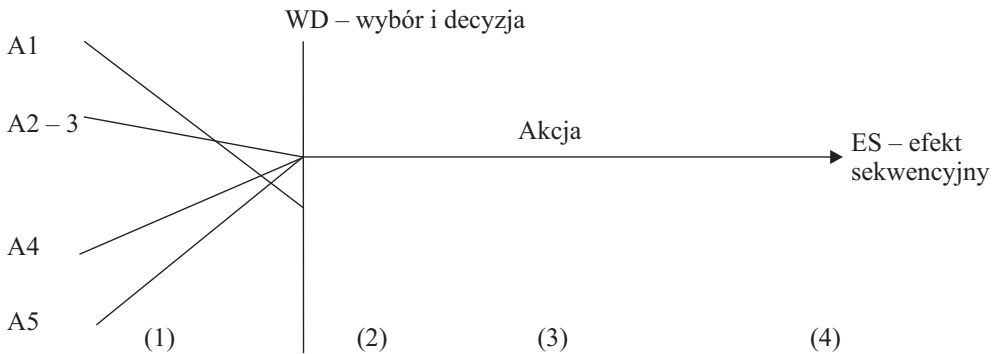
- 1) wystąpienia trzech zdarzeń poprzedzających dany przejaw terroryzmu:
 - A1 (Zdarzenie 1): istnienie partii politycznej, której ideologią i taktyką są tzw. działania (akcje) bezpośrednie;
 - A2 (Zdarzenie 2): postrzeganie występujących na danym obszarze warunków społeczno-politycznych jako przejaw „ucisku”;
 - A3 (Zdarzenie 3): obecność aktywnej, zdolnej do działania jednostki, nie obawiającej się zastosowania przemocy postrzeganej jako sprzeciw wobec „ucisku”;
- 2) wybór i decyzja (WD) zostały dokonane w określonych warunkach, jako rezultat wzajemnego oddziaływania A1, A2, A3. W konsekwencji tego podjęto decyzję o akcji terrorystycznej;
- 3) Akcja: Przeprowadzenie ataku terrorystycznego;
- 4) ES (Efekt sekwencyjny): akt terrorystyczny został zrealizowany³⁵.

Drugi, zaproponowany model dotyczy przede wszystkim obszaru Europy Wschodniej, gdzie głównym punktem odniesienia jest terroryzm indywidualny wymierzony w osoby reprezentujące lub propagujące system demokratyczny.

Zdaniem przywoływanego autora zamach polityczny jest następstwem zdarzeń takich, jak:

- (1) A1: determinanty społeczno-polityczne; osłabienie społecznie akceptowanych wartości i/lub kryzys instytucji demokratycznych;

³⁵ F. Gross, *Violence in Politics*, Mouton 1972, podają za: A. Schmid, A. Jongman, *Political Terrorism. A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories and Literature*, Amsterdam–Oxford–New York 1988, s. 124.

Schemat 2. Przyczyny przemocy rozumianej jako taktyka wymierzona w instytucje demokratyczne

Źródło: F. Gross, *Violence in Politics*, Mouton 1972, podają za: A. Schmid, A. Jongman, *Political Terrorism. A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories and Literature*, Amsterdam–Oxford–New York 1988, s. 125.

A 2–3: stadium poprzedzające zamach charakteryzuje się zniesławieniem i działaniami skierowanymi przeciwko demokratycznym instytucjom;

A 4: istnienie partii politycznej czasowo działającej w konspiracji, kierującej się określoną ideologią i stosującej przemoc;

A 5: występowanie konkretnych typów osobowości z predyspozycjami do użycia przemocy, kiedy zaistnieją wspomniane wyżej okoliczności;

- (2) wybory i decyzje (WD) dokonywane przez grupę terrorystyczną lub partię;
- (3) akcja jest zorganizowana i przeprowadzona, godząc w osobę/osoby będące celem;
- (4) dochodzi do zamachu (ES – efekt sekwencyjny), który jest konsekwencją ciągu wspomnianych wyżej zdarzeń i decyzji.

Kolejny sposób, przy pomocy którego można zaprezentować powiązania zachodzące pomiędzy poszczególnymi źródłami terroryzmu, dotyczy zespolenia następujących płaszczyzn:

- podejście genetyczne – zakładające znaczenie dziedziczonych cech charakteru;
- model polityczny – podkreślający wpływ środowiska, wychowania czy otoczenia;
- scenariusz organizacyjny – koncentrujący się na decyzjach i działaniach danej grupy³⁶.

Inny scenariusz zaprezentował T. Bjørge³⁷ odwołując się do czterech głównych aspektów:

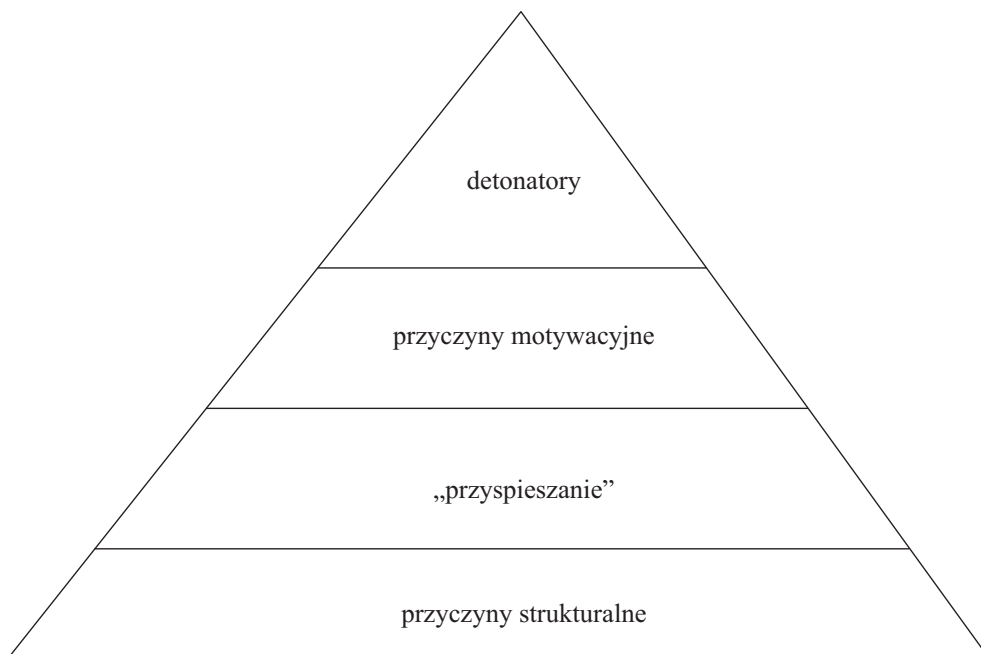
- przyczyny strukturalne, do których zaliczył m.in.: nierównowagę demograficzną, globalizację, modernizację, urbanizację, migrację czy przemiany społeczne;
- tzw. „przyspieszacze” – nie są one przyczynami pierwszorzędymi, powodują jednak wzrost zainteresowania terroryzmem lub też ułatwiają jego stosowanie, np. osłabienie struktur państwa, ułatwiony dostęp do broni czy upowszechnienie transportu;
- przyczyny motywacyjne obejmujące np. poczucie krzywdy, które może motywować poszczególne jednostki do podejmowania określonych działań. Nośnikiem tego poczucia są choćby ideologie;

³⁶ Zwraca na to uwagę choćby M. Crenshaw pisząc, że *akty terroryzmu są popełniane przez grupy, które podejmują kolektywne decyzje na podstawie podzielanych wierzeń, jednak poziom zaangażowania poszczególnych jednostek i ich wierzenia różnią się*. M. Crenshaw, *Questions to be Answered, Research to be Done, Knowledge to be Applied*, w: *Origins...*, op. cit., s. 250.

³⁷ T. Bjørge, *Root Causes of Terrorism. Myths, Reality and Ways Forward*, London–New York 2005.

— „zapalniki – detonatory” przyjmujące, zarówno na poziomie jednostkowym, jak i grupowym, charakter tzw. „wyzwalacza” działań terrorystycznych np. krwawa niedziela w Irlandii w 1972 r.

Mamy tutaj zatem do czynienia z kilkupłaszczyznowym modelem pokazującym wielość, różnorodność i złożoność przyczyn terroryzmu. B. Bolechów przedstawił go graficznie w sposób następujący:

Schemat 3. Hierarchia przyczyn terroryzmu

Źródło: B. Bolechów, *Terroryzm, aktorzy, statysci, widzowie*, Warszawa 2010, s. 103.

W kontekście powyższego schematu oraz towarzyszącego opisu nasuwają się jednak dwie istotne wątpliwości. Pierwsza z nich, dotyczy pytania czy zaprezentowana struktura jest charakterystyczna dla wszystkich rodzajów lub przejawów terroryzmu oraz czy istnieje konieczność jej modyfikacji wraz z ewolucją terroryzmu? Druga wątpliwość związana jest z stwierdzeniem *Wystarczy, że zabraknie któregośkolwiek z elementów łańcucha przyczyn [...], a ulegnie on rozerwaniu, terroryzm zaś, będący z reguły efektem długiego i złożonego procesu radykalizacji, nie będzie występował*³⁸. Czy rzeczywiście zatem każdy z wymienionych składników jest niezbędny dla wystąpienia analizowanego zjawiska? Można przecież podać przykłady terroryzmu, kiedy nie zafunkcjonowały wszystkie z powyższych elementów np. brakowało tzw. „przyspieszacza” lub też inna była rzeczywista struktura przyczyn. Na przykład wyżej w hierarchii uplasowały się przyczyny motywacyjne, a mniejsze znaczenie odgrywały tzw. „przyspieszacze”.

Zdaniem A. Cronina problem przyczyn terroryzmu rozpatrywać należy w oparciu o cztery płaszczyzny. Pierwsza z nich, to poziom indywidualny. Głównym punktem odniesienia są

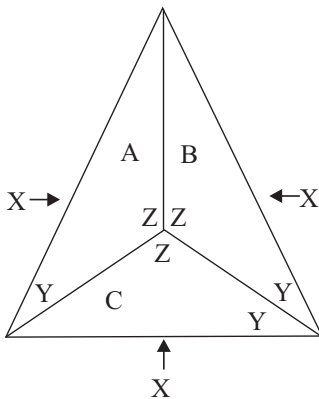
³⁸ Podają za: B. Bolechów, *Terroryzm...*, op. cit., s. 103.

tutaj czynniki zewnętrzne powodujące zaangażowanie jednostki w działania terrorystyczne oraz cechy osobnicze, które sprawiają, iż takie zaangażowanie jest mniej lub bardziej prawdopodobne. Drugi poziom, ma charakter organizacyjny. Koncentruje się on wokół dynamiki grupy. Kluczową rolę odgrywają w tym przypadku takie kwestie, jak: identyfikacja grupowa, wspólna ideologia, system przekonań czy funkcjonowanie danej grupy. Trzecia sfera, dotyczy poziomu państwowego i związana jest z koniecznością przeanalizowania różnych sposobów wykorzystywania terroryzmu przez państwa. Ostatnia, czwarta płaszczyzna odwołuje się do systemu międzynarodowego np. do teorii zderzenia cywilizacji S. Huntingtona czy przemian towarzyszących globalizacji, westernizacji, sekularyzacji itp.³⁹

Jeszcze innym rozwiązaniem jest uwzględnienie **koncepcji triady terrorystycznej motywacji**. Obejmuje ona trzy główne elementy:

- różnego rodzaju idee – ideologie o charakterze np. politycznym, etnicznym, religijnym itp., z którymi terroryści się utożsamiają (jest to tzw. „sfera idei – serca”);
- uwarunkowania ekonomiczno-społeczne występujące na danym obszarze w postaci np. powszechnego ubóstwa, analfabetyzmu, bezrobocia czy dysproporcji finansowych (tzw. „sfera ciała”). Aspekty te, w sposób pośredni lub bezpośredni mogą generować lub potęgować działania skrajne, w tym i przejawy terroryzmu;
- aspekty psychiczne wywołujące bardzo różne stany psychiczne u terrorystów, a związane z poczuciem krzywdy, zagrożenia, chęcią zemsty, protestu itp. (tzw. „sfera umysłu”).

Powyższe trzy elementy (tj. sfera „idei – serca” „ciała” i „umysłu”) wzajemnie się zająbiają, wchodząc w interakcje między sobą oraz z szeregiem innych czynników tak wewnętrznych (np. różnicowanie kulturowe danego państwa czy regionu), jak i zewnętrznych (choćby działania państw trzecich). Tworzą one kompleksowy model określany właśnie mianem tzw. triady terrorystycznej motywacji.

- A – „sfera idei – serca”
- B – „sfera ciała”
- C – „sfera umysłu”
- X – czynniki zewnętrzne
- Y – czynniki wewnętrzne
- Z – wzajemne interakcje

Schemat 4. Triada terrorystycznej motywacji

- A – idee – ideologie o charakterze politycznym, etnicznym, religijnym itp. („sfera idei – serca”);
- B – uwarunkowania ekonomiczno-społeczne występujące np. w stronach rodzinnych czy późniejszych miejscach przebywania terrorystów, choćby panująca tam bieda, bezrobocie czy dysproporcje finansowe („sfera ciała”);
- C – aspekty psychiczne wywołujące bardzo różne postawy u terrorystów („sfera umysłu”).

Źródło: Opracowanie własne.

³⁹ A. Cronin, *Sources of Contemporary Terrorism*, w: *Attacking Terrorism. Elements of a Grand Strategy*, red. A. Cronin, J. Ludes, Washington 2004, s. 19–43.

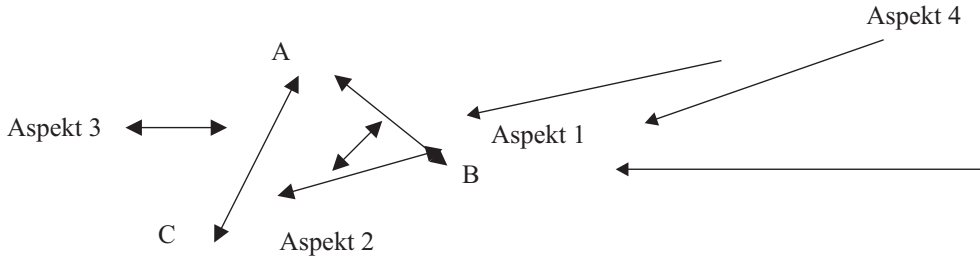
Alternatywnym rozwiązaniem jest również wykorzystanie **interferencyjnego modelu przyczyn terroryzmu (IMPT)**. Opiera się on na następujących założeniach:

- A) podkreślenie wielości przyczyn analizowanego zjawiska, które obejmuje np.: aspekty polityczne, etniczne, religijne, ekonomiczne itp.;
- B) występowanie, pomiędzy poszczególnymi źródłami terroryzmu, bezpośrednich lub pośrednich powiązań (interakcji) rzutujących na ich znaczenie, formę czy skalę;
- C) przyczyny terroryzmu są traktowane jako część (podsystem) systemu terrorystycznego. Zarówno system, jak i jego otoczenie wpływają na źródła terroryzmu i *vice versa*;
- D) poszczególne źródła terroryzmu mają często charakter długotrwały, tzn. wpływają na rozpatrywane zjawisko (w różnym stopniu) w dłuższej perspektywie czasowej. Stan ten, w wielu przypadkach, będzie zapewne występować także i w przyszłości, czego przykładem są choćby uwarunkowania etniczne czy religijne prowadzące do występowania terroryzmu;
- E) przyczyny terroryzmu niejednokrotnie charakteryzują się zmiennością – dynamiką występującą w różnych płaszczyznach. Dotyczy ona m.in.:
 - stopnia oddziaływania (znaczenia, intensywności) danego czynnika,
 - obszaru, gdzie dany element odgrywa ważną rolę,
 - powiązań pomiędzy przyczynami terroryzmu a innymi jego elementami;
- F) na źródła terroryzmu wpływają liczne determinanty związane zarówno z innymi elementami systemu terrorystycznego (np. efektywność działań kontr-antyterrorystycznych) jak i dotyczące uwarunkowań zewnętrznych, w postaci m.in. wpływu globalizacji, nacjonalizmu itp.;
- G) uwzględnienie podziału przyczyn terroryzmu na trzy główne grupy czynników w oparciu o przedstawioną wcześniej koncepcję triady terrorystycznej motywacji.

4. Wnioski końcowe

A. Przyczyny terroryzmu stanowią złożony i różnorodny podsystem (sieć) będący częścią tzw. systemu terrorystycznego. Jego dogłębne poznanie wymaga ustalenia poszczególnych elementów składowych przyczyn terroryzmu (np. A, B, C,...) (Aspekt 1). Ważne jest również rozpatrzenie zróżnicowanych, a zachodzących pomiędzy nimi interakcji (Aspekt 2) oraz analiza szeregu wpływających nań czynników tak wewnętrznych, jak i zewnętrznych (Aspekt 3). Oddziałują one zarówno na elementy składowe podsystemu, jak i na występujące pomiędzy nimi powiązania. Nasuwają się jednak pytania czy powyższe czynniki są wystarczające dla pełnego poznania rozpatrywanego zjawiska? Czy jego kompleksowa analiza jest w ogóle możliwa?

Po głębszym rozpatrzeniu może okazać się, że trójaspektowy model przyczyn terroryzmu jest niewystarczający dla pełnej analizy problemu i dlatego też należałoby go rozszerzyć jeszcze np. o Aspekt 4 dotyczący relacji zachodzących pomiędzy przyczynami terroryzmu a innymi jego elementami (np. rodzaje, przejawy, cechy czy skutki), które to w większym lub mniejszym stopniu są związane ze sferą źródeł terroryzmu. Tak więc punktem odniesienia będzie tutaj nie tylko podsystem przyczyny terroryzmu, ale i cały system terrorystyczny.

Schemat 5. Cztery aspekty przyczyn terroryzmu

Aspekt 1 – przyczyny terroryzmu np. A, B, C ...;

Aspekt 2 – relacje pomiędzy poszczególnymi przyczynami terroryzmu;

Aspekt 3 – czynniki wewnętrzne i zewnętrzne wpływające na przyczyny terroryzmu i ich relacje;

Aspekt 4 – inne elementy terroryzmu powiązane z jego przyczynami.

Źródło: Opracowanie własne.

B. Rozpatrując przyczyny terroryzmu podkreślić należy, iż czynniki generujące to zjawisko występowały i występują z różną częstotliwością, dynamiką i siłą oddziaływania. Zachodzi tutaj kilka korelacji. Pierwsza z nich – **korelacja przestrzenna** – przejawia się w tym, iż na przykład źródła religijne słabiej oddziałują na terroryzm w Ameryce Północnej, a silniej choćby w Europie. Podobny związek dotyczy uwarunkowań kulturowych, których znaczenie np. w Ameryce Łacińskiej jest o wiele słabsze niż na Bliskim i Dalekim Wschodzie. Druga – **korelacja chronologiczna** – sprowadza się do tego, iż powyższe czynniki mogą zmieniać się wraz z upływem czasu, tak w zakresie jakościowym, jak i ilościowym, o czym świadczy fakt, iż w przeszłości np. rola religii jako źródła terroryzmu była o wiele mniejsza niż obecnie. Można to zaobserwować na przykładzie Europy, porównując motywację terrorystów w tej części świata choćby z lat 50. czy 60., a obecnie. Ponadto uwzględnić należy i to, że przyczyny zaliczane do odrębnych grup są ze sobą powiązane i wzajemnie się nakładają (**korelacja rodzajowa**). Na przykład kwestia wpływu globalizacji na terroryzm oprócz wymiaru społecznego czy ekonomicznego, może posiadać również aspekt polityczny, kulturowy itp. Analogiczna sytuacja występuje m.in. w przypadku źródeł o podłożu kulturowym. Oprócz swojego zasadniczego wymiaru mają one często również istotne podłoże polityczne, religijne, etniczne itp.

C. Istotnym elementem służącym zrozumieniu terroryzmu, jego form, przykładów, przejawów, ale przede wszystkim przyczyn, jest uwzględnienie mechanizmu, określanego mianem konfliktu interesów. Zderzenie wartości, celów lub postaw różnych osób czy grup bardzo często staje się punktem zapalnym prowadząc do wrogości, agresji oraz aktów terroru. Konflikty interesów mogą dotyczyć różnych kwestii (np.: polityki, religii, ideologii, ekonomii). Na ogół jednak głównym czynnikiem sprawczym jest człowiek, a dokładniej ukryte i „drzemiące” w nim skrajne oczekiwania, emocje, żądze itp.

D. Podsumowując przedstawione w pracy rozważania stwierdzić można, iż terroryzm często wynika także z konfliktu wartości i idei (sfera serca), braku określonych dóbr materialnych (sfera ciała) czy postaw oraz stanów psychicznych (sfera umysłu). Zakres i charakter tego zjawiska kształtują na ogół charyzmatyczni liderzy, fanatyczni bojownicy, desperaci czy szaleńcy, którzy owdładnięci określą wizją lub ideą, nie przebijając w środkach, dążą do realizacji określonych celów. Mają one dla nich wartość nie tyle priorytetową, co absolutną i bezwzględną.

E. Przedstawiony autorski **interferencyjny model przyczyn terroryzmu** i związana z nim **koncepcja triady terrorystycznej motywacji** nie jest w pełni kompleksowym sposobem

bem zaprezentowania czy wyjaśniania rozpatrywanego zjawiska. Należy je raczej postrzegać jako próbę systematyzacji oraz do pewnego stopnia generalizacji złożonego i zróżnicowanego problemu badawczego, jakim jest kwestia przyczyn terroryzmu. Stanowi on zatem punkt wyjścia do dalszych analiz.

F. W literaturze przedmiotu funkcjonuje określenie motywu – motywacja terrorystów. Zdaniem części autorów należy rozgraniczyć źródła (przyczyny) terroryzmu od sfery motywacji. Czy jednak rzeczywiście? Jakie występują pomiędzy nimi podobieństwa, a jakie różnice? Przez motywację terrorystyczną rozumie się często uzasadnienie lub usprawiedliwienie dla działań terrorystycznych, które wynikają z określonych wartości i światopoglądu terrorysty. Jak zaznacza M. Madej, motywacja obejmuje także długoterminowe i ostateczne cele oraz kluczowe elementy programu politycznego, które terrorysta – terroryści chcą zrealizować. Oznacza to, że motywacja odnosi się m.in. do określonych wartości i światopoglądu, z którym utożsamia się dana osoba czy grupa. Co więcej, deklarowane przez grupę wartości służą wyjaśnieniu i usprawiedliwieniu głoszonych poglądów lub podejmowanych działań. Mają one charakter oficjalnego credo i nie zawsze muszą pokrywać się z rzeczywistym punktem widzenia grupy. Na przykład służą usprawiedliwianiu działalności kryminalnej prowadzonej przez organizację.

Według M. Madeja tak zaprezentowanej i nakreślonej motywacji nie można utożsamiać z przyczynami czy źródłami terroryzmu, ponieważ te ostatnie mogą mieć całkowicie inny charakter niż wartości, do których określona grupa się odwołuje. Przykładem są choćby socjoekonomiczne źródła terroryzmu islamskiego, które nie wynikają wyłącznie z prezentowanej doktryny religijnej. Nasuwa się jednak pytanie czy w tym przypadku rzeczywiście mamy do czynienia ze sprzecznością występującą pomiędzy sferą motywacji a płaszczyzną źródeł terroryzmu? Być może na zagadnienie to należy spojrzeć z innej perspektywy, podkreślając wielość i różnorodność przyczyn terroryzmu, gdzie na ogół jest on sumą składową kilku czynników⁴⁰.

Zaprezentowane rozróżnienie pomiędzy źródłami a motywami terroryzmu jest dość złożone i polemiczne. W niektórych przypadkach zamiast systematyzować rozpatrywane kwestie, przeciwnie jeszcze bardziej je komplikuje. Warto może zatem posłużyć się pojęciem obejmującym całokształt elementów, czynników czy procesów, które pośrednio lub bezpośrednio wpływają na wystąpienie lub eskalację terroryzmu. Przykładem jest określenie **petrol of terrorism** (stymulatory terroryzmu).

Summary

The 'network' of reasons for modern terrorism – an analysis of factors, mechanisms and models

The issue of terrorism is the subject of numerous studies and analyses. They are usually devoted to its individual manifestations, forms or mechanisms and relatively rarely concern the reasons for the presence and escalation of terrorism. What is more, they often focus on

⁴⁰ M. Madej zwraca na to uwagę pisząc dalej o różnych rodzajach motywacji terrorystycznej np.: religijnej, ideologicznej, etnonacjonalistycznej, propaństwowej czy tzw. jednej sprawy i wskazując, iż niejednokrotnie motywy te występują równocześnie. M. Madej, *Zagrożenia...*, op. cit., s. 137; *Terroryzm. Anatomia zjawiska*, red. K. Liedel, Warszawa 2006.

indicating the main factors that trigger terrorism while lacking a profound analysis or attempts at the systemization of the sources of terrorism. Another drawback lies in the emotional or even ideological approach to the subject, which obviously limits the scientific merit of such considerations.

Considering the reasons for terrorism one needs to ask several key questions. What are the main factors that generate terrorism? Is it possible to indicate one or several dominating determinants among the sources of terrorism? How can they be arranged? Do the present typologies of reasons for terrorism take into account the comprehensive range and specific nature of this phenomenon?

Apart from answering the above questions, the main purpose of this study is to indicate the main reasons for terrorism combined with the author's attempt to systemize them by means of the inferential model of reasons for terrorism. It encompasses both the sources of terrorism and their mutual relations, the factors that affect terrorism and the mechanisms and changes that occur with respect to these phenomena.